

Dr. iur. cand. Egons Rusanovs
ZAB «Rusanovs & Partneri» vadītājs

Piedāvātajiem grozījumiem nav sniegts adekvāts un zinātniski pamatots skaidrojums

2019. gada 17. septembrī Latvijas Republikas Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisija (turpmāk – apakškomisija) savā sēdē izskatīja Tieslietu ministrijas un Ģenerālprokuratūras iesniegtos priekšlikumus Kriminālprocesa likuma¹ (turpmāk – KPL) grozījumiem². Kā jauni priekšlikumi cita starpā šajā sēdē tika piedāvāti arī grozījumi KPL regulējumā par tiesas debatēm un apsūdzētā pēdējo vārdu.

Kā zināms, šobrīd KPL 505. panta (Tiesas debates) trešajā daļā un KPL 508. panta (Apsūdzētā pēdējais vārds) trešās daļas pirmajā teikumā ietvertais regulējums paredz to, ka nedz tiesas debašu, nedz apsūdzētā pēdējā vārda ilgums nav ierobežots. Savukārt KPL 506. panta (Tiesas debašu saturs) sestajā daļā noteikts, ka tiesas sēdes priekšsēdētājs var pārtraukt tiesas debašu dalībnieka runu, ja viņš runā par apstākļiem, kam nav sakara ar lietu.

Apakškomisija 2019. gada 17. septembra sēdē atbalstīja grozījumus KPL 505. panta trešajā daļā šādā redakcijā

«tiesa pēc procesā iesaistīto personu viedokļu uzklaušīšanas **nosaka tiesas debašu laiku**»,

kā arī – papildinājumus KPL 506. panta sestajā daļā, pēc vārdiem

«nav sakara ar lietu»

Iekļaujot

«atkārtojas, novilcina lietas iztiesāšanu vai izrāda necieņu tiesai vai lietas dalībniekiem».

Papildus 2019. gada 24. septembra sēdē apakškomisija atbalstīja Tieslietu ministrijas priekšlikumu, KPL 508. panta trešās daļas pirmo teikumu nosakot redakcijā

¹ Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. gada 11. maijs, Nr. 74 (3232).

² Kriminālprocesa likuma grozījumu priekšlikumi: Grozījumi Kriminālprocesa likumā Nr. 315/Lp13. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&count=1000&restrictcategory=315/Lp13> [Aplūkots 2019. gada 26. septembrī].

«tiesa pēc procesā iesaistīto personu viedokļu uzklaušanās **nosaka apsūdzētā pēdējā vārda ilgumu**»³.

Apakškomisijas atbalstīto grozījumu redakciju ierosinātāji bija vienlaicīgi Tieslietu ministrija un Rīgas Apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas priekšsēdētājs Juris Stukāns. Ievērojot, ka būtisks ir strīdīgo normu praktiskās piemērošanas aspekts, tad minēto grozījumu nepieciešamības ekseģēzi raksta autoram bija pamats meklēt tieši J. Stukāna rakstveida un mutvārdu paskaidrojumus⁴.

Latvijas kriminālprocesa tradīcijas maiņas nepieciešamības adekvāta pamatojuma trūkums

Savā rakstveida skaidrojumā J. Stukāns norādīja, ka

«priekšlikumi ir saistīti ar [1.] kriminālprocesuālo ekonomiju un personu tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā nodrošināšanu, kā arī, [2.] lai novērstu iespējas ļaunprātīgi izmantot kriminālprocesā ietvertās normas pretēji to patiesajiem mērķiem»⁵.

Atmetot jebkādu liekulību, ir skaidrs, ka grozījumu būtības patiesais adresāts ir zvērināti advokāti (kā apsūdzēto aizstāvji, cietušo pārstāvji vai juridiskās palīdzības sniedzēji, aizskartās mantas īpašnieku pārstāvji vai juridiskās palīdzības sniedzēji) un apsūdzētās personas, kuri, acīmredzot, ir izpelnījušies ieceres autoru «dusmas».

Spriežot pēc atsauksšanās uz procesuālās ekonomijas principu, J. Stukāna ieskatā, pašreizējais noregulējums, acīmredzot, neļauj tiesnesim izspriest lietu tik ātri, cik vien iespējams, jo personai, kura piedalās lietā, nedz likums paredz ierobežojumus tiesas debašu ilgumam, nedz arī tiesa var tādus noteikt.

Attiecībā uz priekšlikuma teorētisko pamatojumu, tad jāsecina, ka tas gan ir visnotaļ margināls. Savukārt, pievērsoties kriminālprocesuālo normu ļaunprātīgas izmantošanas aspektam, raksta autoram jāsecina, ka nedz grozījumu projekta anotācijā, nedz arī apakškomisijas audio protokolos nav norādīta zvērinātu advokātu piedalīšanās tiesas debatēs un apsūdzētā tiesību uz pēdējo vārdu

³ Latvijas Republikas Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisijas 2019. gada 17. septembra sēdes protokols.

Pieejams: <https://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/2D7C9C2BE65EFCECC22584730041D280?OpenDocument> [Aplūkots 2019. gada 26. septembrī].

⁴ Rīgas Apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas priekšsēdētāja J. Stukāna priekšlikums Kriminālprocesa likuma grozījumiem.

Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/D0E3848E7B09855DC22584270023DE41?OpenDocument> [Aplūkots 2019. gada 26. septembrī].

⁵ Rīgas Apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas priekšsēdētāja J. Stukāna priekšlikums Kriminālprocesa likuma grozījumiem.

Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/D0E3848E7B09855DC22584270023DE41?OpenDocument> [Aplūkots 2019. gada 26. septembrī].

masveidīga ļaunprātīga izmantošana kā reāla kriminālprocesa problēma. Skaidrs, ka nav arī apkopota nedz tiesu prakse par šādām situācijām, nedz arī kaut vai aptuvena statistika, cik bieži tiesneši paši būtu piemērojoši procesuālās sankcijas pret šādiem negodprātīgiem advokātiem, kuri «specifiski» novilcina tiesas procesu, neuzstājas par lietas būtību, izrāda necieņu pret tiesu vai citiem procesa dalībniekiem utt., vai vismaz būtu vērsuši uz to Zvērinātu Advokātu padomes uzmanību. Līdz ar to grūti atspēkot to, kas nav skaļi pateikts.

Tādēļ gribētos ticēt, ka KPL 506. panta sestās daļas grozījumi visdrīzāk nav iecerēti, lai «kriminālprocesa efektivitātes» labad varētu pusvārdā pārtraukt tos advokātus, kuri, drosmīgi aizstāvot savu klientu intereses, nevairās kritiski norādīt uz trūkumiem apsūdzības uzturēšanā un sauc lietas savos vārdos, lai arī cik tas nebūtu nepatīkami kritikas saņēmējam.

Turklāt jāatgādina, ka Latvijas kriminālprocesa tradīcijā vienmēr ir bijusi pilnīga skaidrība par tiesas debašu runu saturu. Piemēram, 1926. gada Kriminālprocesa likumu⁶ 758. pantā bija noteikts, ka

«tiesājamā aizstāvis paskaidro aizstāvības runā visus tos apstākļus un aprādījumus, kuņi atspēko vai pavājina pret tiesājamo personu celto apsūdzību»,

savukārt 759. pantā bija noteikts, ka

«tiesājamā aizstāvim nav ne jārunā par priekšmetiem, kuņi nemaz neattiecas uz lietu, ne jāiztieks pienācīgā cienība pret ticību, likumu un likumīgo varu, ne jālieto izteikumi, kas aizskar kādu personu».

Līdzīga izpratne bija pat Latvijas padomju perioda kriminālprocesa doktrīnas avotos⁷.

Tādējādi īpašam satraukumam par grozījumiem KPL 506. panta sestajā daļā it kā nebūtu pamata, ja vien patiešām būtu pārliecība, ka šī norma tiktu pareizi un galvenokārt saprātīgi piemērota, nepārvēršot to par instrumentu, lai radītu procesuālas priekšrocības apsūdzības uzturētājam un/vai kaut kādu iemeslu dēļ pārmācītu netīkamu advokātu.

Diemžēl iecerēto KPL 503. panta trešās daļas grozījumu teorētiskais pamatojums liecina tieši par pretējo.

Tiesības uz taisnīgu tiesu pārkāpj nevis tiesas debašu ilguma ierobežojums kā tāds, jo nav strīda par to, ka tām ir jābūt skaidrām, precīzām un kompaktām, bet gan šādu grozījumu gadījumā, pirmkārt, neiespējamību tiesas debatēs **pateikt visu**, «kas atspēko vai pavājina apsūdzību»⁸, un, otrkārt, tiesnešu uzskats, ka tiesas debatēs teiktais tai vispār nav saistošs jeb, citiem vārdiem sakot, tas ir

⁶ Kriminālprocesa likumi: Saeimas kodifikācijas nodaļas 1926. gada izdevums. Rīga: Saeimas kodifikācijas nodaļa, 1926.

⁷ Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna vispārīgā redakcijā. Rīga: Avots, 1986, 439. lpp.

⁸ Kriminālprocesa likumi: Saeimas kodifikācijas nodaļas 1926. gada izdevums. Rīga: Saeimas kodifikācijas nodaļa, 1926, 758. pants.

nelietderīgs. Diemžēl, kā tas ir redzams no J. Stukāna mutvārdu skaidrojumiem, kas faktiski būtu jāuzlūko arī kā šī projekta anotācija, tad iecere nepārprotami ir vērsta uz mūsdienu izpratnes par taisnīgu tiesu deformāciju.

Apakškomisijā, diskutējot par šo jautājumu, J. Stukāns faktiski norādīja, ka tiesas debates esot nevajadzīgs procesa elements:

«tas ir vienkārši patērēts laiks, nevajadzīgi. Jo nav tur ne analīzes, ne secinājumi, nekā. Tur tā parunā, parunā, tas, kas ir bijis. A tas, kas ir bijis, visi to zin.»⁹

Tāpat J. Stukāns sēdē norādīja:

«teorētiski viņam nav nekādas nozīmes debatēm. [...] Es, kā tiesnesis, — man jūs varat stāstīt, ko jūs gribat, bet es jūsu stāstījumus nevaru likt spriedumā, man spriedumu jāpamato ar lietā pārbaudītiem pierādījumiem. A kas ir debates? Debates ir katra dalībnieka viedoklis par to, kas ir tajā lietā.»¹⁰

Papildus tam J. Stukāns norādīja:

«man ir doma, sagatavot grozījumus, vispār izslēgt debates un bišķiņ mainīt izmeklēšanu tiesas sēdē, bet šobrīd vismaz ierobežot»¹¹.

Patiesībā šāda uzskatu publiska paušana jau ir skandāls.

Papildus tam priekšlikumu autors J. Stukāns norādīja:

«ir daiļrunīgie lietas dalībnieki, kuri var to arī izmantot diezgan veikli. Un īpaši pēdējie vārdi mums gan ir daži, nu interesantas personas, un šobrīd likumā skaidri pateikts, vispār nevar aiztikt. Likumā ir pateikts nav ierobežots, tikai jārunā par lietu. A viņš stāsta par sevi, par savu dzīvi visu. Vai tad tas nav par lietu? Un mēs nevaram aizrādīt»¹².

Tāpat J. Stukāns norādīja, ka

«kriminālprocess, ko klasiski agrāk mācīja universitātēs, vairs šodien nepastāv un šobrīd šiem izpratne vai interese par procesu ir pilnīgi mainījusies arī no sabiedrības viedokļa»¹³,

jo kādreiz

⁹ Latvijas Republikas Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisijas 2019. gada 17. septembra sēdes audioprotokols. [00:48:26–00:48:36].

¹⁰ Turpat. [00:45:30–00:46:02].

¹¹ Turpat. [00:48:38 – 00:48:49].

¹² Turpat. [00:48:50–00:49:15].

¹³ Turpat. [00:44:27–00:44:44].

«tiesu runas uzdevums bija pārliecināt skatītājus par savu patiesību. Pārliecināt. Apsūdzībai pārliecināt skatītājus, ka persona ir vainīga, aizstāvībai pārliecināt skatītājus, ka apsūdzētais nav vainīgs [, bet] šobrīd [...] tiklīdz lieta nonāk līdz tiesai, visi visu zina»¹⁴.

Tiesa gan šajā skaidrojumā netiek precizēts, kurš zina un kāpēc.

Raksta autors uzdrošināsies nepiekrīt šādam viedoklim, uzskatot, ka tiesu debātes arī mūsdienās saglabā būtiska kriminālprocesa elementa nozīmi.

Tradicionālā tiesas debāšu un pēdējā vārda institūta izpratne

Pasludinot 1918. gadā Latvijas Republikas neatkarību, pamatā tika atstāti spēkā esošie normatīvie akti.¹⁵ Līdz ar to Latvijas starpkaru periodā (1918–1940) par kriminālprocesa tiesību avotu joprojām palika Krievijas Impērijas 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikums (*Уставъ уголовного судопроизводства*¹⁶; precīzā tulkojumā – Krimināltiesāšanas kārtības ustavs¹⁷; turpmāk – 1864. gada Kriminālprocesa nolikums). Savukārt, komentējot 1864. gada Kriminālprocesa nolikumu, Prof. Ivans Foiņickis (Иван Яковлевич Фойницкий, 1847–1913) norādīja, ka

«tiesnesim ir uzdevums katrai no pusēm nodrošināt pilnīgu iespēju izteikties un izteikt savus secinājumus par pierādījumiem un apstrīdēt otras puses izteicienus»¹⁸.

Protams, ka puses nevarēja atļauties izteikt aizvainojošus vai necienīgus izteicienus par lietas dalībniekiem, reliģiju vai tiesu. Šādās situācijās tiesas priekšsēdētājam bija jāaptur tiesas debāšu dalībnieks. Tomēr tiesas priekšsēdētājs raudzījās, lai puses

«neizkāpj no lietas robežām un satura»¹⁹.

¹⁴ Latvijas Republikas Saeimas Juridiskās komisijas Krimināltiesību politikas apakškomisijas 2019. gada 17. septembra sēdes audioprotokols. [00:44:57–00:46:49 [...] 00:46:43–00:46:49].

¹⁵ Latvijas Tautas padomes 1918. gada 6. decembrī pieņemtais un izsludinātais «Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību.» Pagaidu Valdības vēstnesis, 1918. gada 14. decembris, Nr. 1.

Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību (Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību). Pagaidu Valdības vēstnesis, 1918. gada 14. (1.) decembris, Nr. 1.

¹⁶ Sk. Уставъ Уголовнаго Судопроизводства (свод зак. т. XVI, ч. 1, изд. 1914 года). С позднѣйшими законеніями, законодательными мотивами, разъясненіями Правительствующаго Сената и циркулярами Министерства Юстиціи. Изданіе восьмое, исправленное и дополненное. Составленъ М. П. Шрамченко и В. П. Ширковымъ. Рига: Изданіе книгоиздательства и книжнаго магазина Давида Гликсмана, 1923.

¹⁷ Valsts un tiesību vēsture: jēdzienos un terminos. Sast. P. Valters. Rīga: SIA Divergens, 2001, 311. lpp.

¹⁸ Фойницкій И. Я. Курсъ уголовного судопроизводства. Томъ II. Изд. третье, пересмотрѣнное и дополненное. Санктпетербургъ: Санатская Типографія, 1910, с. 427.

¹⁹ Ibid.

Savukārt tiesas debašu dalībnieka tiesību ierobežojums bija iemesls, lai atceltu tiesas spriedumu.²⁰

Pat Latvijas padomju perioda kriminālprocesā tiesas debatēm bija piešķirta milzīga nozīme

«tiesu debātes ir lietas dalībnieku runas, kurās tiek analizēti un novērtēti tiesas izmeklēšanā izskatītie pierādījumi, secinot no tiem viedokli par to, kā jāizšķir iztiesājamā krimināllieta»²¹.

Savukārt tā laika kriminālprocesa likuma zinātniski-praktiskajos komentāros tika skaidrots, ka

«tiesu debašu uzdevums ir palīdzēt tiesai un klātesošajiem pareizi orientēties lietas faktiskajos un juridiskajos apstākļos [...] Tiesu debatēm ir liela nozīme tiesnešu iekšējās pārliecības veidošanā. Iekšējā pārliecība, protams, veidojas visā lietas iztiesāšanas laikā, bet tiesas debātes palīdz to izkristalizēt galīgā veidā un tādējādi sekmē likumīgu, pamatotu un taisnīgu kriminālspriedumu»²².

Vēl jo vairāk pat padomju laika kriminālprocesuālajā tiesību doktrīnā pastāvēja uzskats, ka

«it īpaši apsūdzētajam un aizstāvim, rūpīgi jāanalizē savās runās nozieguma notikums un tiesājamā vaina, to pierādījumi un pretpierādījumi: atbildību pastiprinošie un mīkstinājošie apstākļi, nozieguma izdarīšanas motīvi, tā cēloņi, tiesājamā personība, un no pierādītajiem faktiem jāizdara pareizi tiesiski secinājumi par krimināllikuma piemērošanu, sodu, nodarītā materiālā zaudējuma atlīdzināšanu un citiem lietā izšķiramiem jautājumiem»²³.

Līdz ar to raksta autora ieskatā šobrīd nav sniegts adekvāts un zinātniski pamatots skaidrojums, kādēļ būtu nepieciešami piedāvātie KPL grozījumi.

Turklāt šobrīd Latvijas postpadomju kriminālprocesā ir daudz aktuālāki jautājumi, kas būtu steidzami jārisina, piemēram, pirmstiesas kriminālprocesa sakārtošana atbilstoši mūsdienu tiesiskas valsts izpratnei, kas ilgtermiņā nodrošinātu arī pienācīgu kriminālprocesuālo ekonomiju.

Kopsavilkums

1. Analizējot KPL grozījumu priekšlikumu būtību un skatot tos normas vēsturiskās attīstības kontekstā, secināms, ka nav pārliecinoša pamatojuma, ka šādi grozījumi ir nepieciešami un sasniegs iecerēto mērķi, proti, veicinās kriminālprocesuālo ekonomiju un personas tiesības uz

²⁰ Уставъ Уголовнаго Судопроизводства (свод зак. т. XVI, ч. 1, изд. 1914 года). С позднѣйшими законеніями, законодательными мотивами, разъясненіями Правительствующаго Сената и циркулярами Министерства Юстиціи. Изданіе восьмое, исправленное и дополненное. Составленъ М. П. Шрамченко и В. П. Ширковымъ. Рига: Изданіе книгоиздательства и книжнаго магазина Давида Гликсмана, 1923, с 640.

²¹ Liede A. Kriminālprocess. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973, 172. lpp.

²² Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa komentāri. B. Azāna vispārīgā redakcijā. Rīga: Avots, 1986, 439. lpp.

²³ Liede A. Kriminālprocess. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973, 173. lpp.

kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un novērsīs iespējas ļaunprātīgi izmantot KPL noteiktās tiesības.

2. Tiesu debates joprojām ir nozīmīga kriminālprocesa sastāvdaļa, kuru laikā lietas dalībnieki sniedz argumentus, vēršot tiesas uzmanību uz visiem lietā svarīgiem faktiem. Līdz ar to šādi ierobežojumi ne tikai pārkāpj personas tiesības uz taisnīgu tiesu, bet arī robežojas ar vārda brīvības apdraudējumu.